

En handbok om Natursten
Häftet
RESTAURERING AV NATURSTEN
Slutrapport

Föreliggande skrift "Restaurering av natursten", som nu är slutligen fastställd, ingår som en del i Sveriges Stenindustriförbunds tekniska informationsskrift Stenhandboken

Stenhandbokens totala omfattning framgår nedan

Sveriges Stenindustriförbund:
En handbok om
NATURSTEN
 Allmänt
 Stenkartotek
 Terminologi & toleranser
 Fasader
 Inomhus
 Utemiljö
Restaurering
 Skötsel inomhus
 Skötsel utomhus
 Gravvårdar

Bakgrund och syfte med Stenhandboken

Hela stenhandboks-konceptet syftar till att ge föreskrivande led (arkitekter, ingenjörer och andra tekniker) ett komplett verktyg för att föreskriva natursten (material och applikation) på rätt sätt. Den ska också ge utförande led (entreprenörer) anvisningar om hur arbetet ska utföras på ett fackmässigt riktigt sätt. Den är också en vägledning för besiktningsmän och byggherrar att bedöma vad som är rätt och fel i samband med bygg- och anläggningsarbeten med natursten.

Delar av Stenhandboken är också lämplig som litteratur vid undervisningen på universitet, högskolor och andra utbildningsinstitutioner.

Stenhandbokshäftet Restaurering
 Slutversionen av häftet bifogas

Projektorganisation:

Styrgrupp: Kurt Johansson och Lars Svensson.

Projektledare: Lars Svensson.

Övriga medverkande se Bilaga

Bakgrund och syfte

Förutom de historiska byggnaderna finns ett stort antal byggnader från 1900-talet med fasader, portaler, golv och trappor av natursten som kommit till ett läge där de behöver rengöras, underhållas och restaureras. Naturstenen kan ofta vara en detalj i ett större projekt. Syftet med denna instruktion är att ge dem som inte är heltidsengagerade stenrestaureringsexperter råd och anvisningar om restaurering och underhåll av stenobjekt. Den är inte så djup och omfattande att den täcker de fåtal speciella objekt av utomordentligt stort antikvariskt värde som specialbevakas av experter på antikvariska frågor, sten, etc, från bl. a. riksantikvarieämbetet (innehållet i instruktionen skall naturligtvis gälla även dessa fall, men blir denna målgrupp ej tillräckligt uttömmande).

Den täcker inte in "museala" stenobjekt.

Målobjekten är byggnader och anläggningar från c:a 1850 – c:a 1970

Målgruppen är:

- Fastighetsägare och förvaltare såsom: bostadsrättsföreningar, privata fastighetsägare, kommunala fastighetsägare, kyrkans/församlingars fastigheter, kyrkor och statens fastigheter (t.ex. Jernhusen)
- Föreskrivare och andra som representerar beställaren eller myndighet såsom: Arkitekter, antikvarier, konsulter, konstruktörer, projektledare, besiktningsmän
- Entreprenörer såsom: Byggentreprenörer, allmänna, stora och små (där stenentreprenaden är en del), fasadrenoveringsföretag, fasadrengöringsföretag, "golvslipningsföretag", stenföretag (entreprenörer och tillverkare).
- Lärare och studenter vid universitet/högskolor

Genomförande

Området är komplext och har krävt att specialister från de olika delområdena kopplats in. De flesta av Sveriges experter på stenrestaurering, Riksantikvarieämbetet, antikvarier, har varit inkopplade på något sätt. (Lista på de mest aktiva deltagarna i bilaga . Under projektets gång har många hunnit byta befattningar).

En erfaren extern redaktör anlätades på deltid.

Samma informationsbyrå som producerat för avsnittet Inomhus av Stenhandboken anlätades inledningsvis, men slutversionen har producerats av det företag som vi normalt använder för produktion av informationsdokument.

Ett stort antal författare till olika delområden har producerat texter. Då varje författare har satt sin karaktär på resp. avsnitt har det fordrats stora insatser av redaktören och projektgruppen för att sammanfoga dessa till en enhet.

Det rådde inledningsvis och en viss oenighet om målgruppen; skulle man rikta sig mot de gamla, historiska objekten, eller skulle fokus ligga på de modernare (från 1900) byggnaderna som ändå har högt kulturvärde? Under projektets gång har vi dock kommit till stor enighet i denna fråga.

En annans svårighet har varit de olika uppfattningarna om restaureringspolicy.

Det har också gällt att väga ihop teori och praktik. Vissa problem att hitta balans mellan behandling av underhåll och restaurering av mycket gamla byggnader och något mer moderna har funnits, men bemästrats.

Ett stort antal möten med mindre och större grupper har genomförts. Flera "generationer" korrektur har presenterats för referensgruppen. För varje generation har i seminarieform tagits ställning till innehållet, som sedan modifierats. Projektarbetet har blivit en process där den sista delen blivit mycket utdragen. Nackdelen med detta är att det tagit lång tid att få ut denna nödvändiga skrift, vilket dock uppvägs av att vi kommit till koncensus och den nu föreliggande skriften är väl genomarbetad och väl avvägd.

Resultaten

En tydlig, brett förankrad och omfattande professionellt utformade manual för underhåll och restaurering av natursten. En så komplett och konkret skrift saknas tidigare och kommer att fylla ett stort behov.

Nyttan

- En bred förankring och kunskapsöverföring inom stenbranschen.
- En bred förankring och kunskapsöverföring inom berörda konsulter, institut, organisationer och myndigheter.
- Stabilt nätverk mellan stenföretag, konsulter, myndigheter och institutioner har skapats. Detta ligger till grund för ett antal planerade seminarier i ämnet i olika delar av Sverige.
- SAMMANTAGET kommer detta att leda till att vi bättre kan vårda vårt kulturarv av stenbyggnader och byggnader och anläggning där natursten förekommer.
- Instruktionen kan användas som kurslitteratur vid universitet och högskolor.

2008-07-01 Kurt Johansson

Arbetsgruppen för stenhandboken
Ursprunglig 2004

Catrine Arvidsson
Syringsgränd 10 129 42 Hägersten
08-464 87 32, 0708-491 581 carv@swipnet.se

Kurt Johansson
Gullregnsvägen 2B
213 63 Malmö
040-211 230, 070- 551 36 94
kj@marmorgranit.se

Christer Kjellén
Stenutveckling Nordiska AB Box 50 132 22 Saltsjö Boo
08 - 7477671, 070 - 7432890 sten@stenutveckling.se

Anders Liberg
ShBYGG, sten & anläggning AB
Box 417 751 06 Uppsala
070-47 47 916, 070-521 05 89, anders.liberg@shbygg.se

Lars Svensson
ShBYGG Box 417 751 06 Uppsala
018-67 88 68, 070-592 71 10, lars.svensson@shbygg.se

Referensgrupp / remissgrupp / skribenter

Jerk Alton
Alton Arkitekter AB
Hagendalsvägen 1 69230 Kumla
019-579200, 070-3337382, jerk.alton@altonarkitekter.se

Misa Asp
Riksantikvarieämbetet
Box 5405 11484 Stockholm
08-51918284, 0708-769291, misa.asp@raa.se

Lars Almqvist
SFV Box 254 751 05 Uppsala
018-564 802, 070-656 4802, lars.almqvist@sfv.se

Lars Åke Aronsson
Närkesten Entreprenad AB
Box 62 692 21 Kumla
019-582520, 070-5911242
lars-ake@narkesten.com

Lars Bengtsson
Stockholms Stadsmuseum
Box 15025 104 65 Stockholm
08 - 508 316 00
lars.bengtsson@stadsmuseum.stockholm.se

Jarema Bielawski
Restaurator AB
Högbergsgatan 33 116 20 Stockholm
08 - 714 80 60
jarema.bielawski@restaurator.com

Mats Ola Ericsson
Borghamns Stenförädling AB
0143-20174, 20124

Ola Ericsson
Borghamns stenförädling AB Stenvägen 6 592 93 Borghamn
0143-20174

Jonny Erixon
Friska Hus AB
Ringv. 7 14770 Grödinge
08 - 702 01 02, 070 - 471 26 64
friskahus@telia.com

Göran Falk
AP Sten Byggsten Sandvik 5325 380 74 Löttorp
0485-665 450
göran.falk@apsten.se

Henrik Gartz
Restaurator AB
Högbergsgatan 33 116 20 Stockholm
073- 334 28 75, henrik.gartz@restaurator.com

Stina Hagelqvist
Riksrådsvägen 135 12839 Skarpnäck
08-58727043, 070-2385753, stina.hagelqvist@telia.com

Andreas Heymowski
Brygghuset Arkitekter AB
08-4520450, andreas.heykowski@hosark.se

Mats Johansson
Dalby Stenhuggeri
Veberödsvägen 28 24010 Dalby
046-200139, 209689
046200139@telia.com

Bernt Karlsson
AP Sten Byggsten Sandvik 5325 380 74 Löttorp
0709-400760
stenbernt@swipnet.se

Marie Klingspor Rotstein
Stenkonservatorn Skanska
Odengatan 85 113 22 Stockholm
08-337885, 070-8285566 marie.klingspor@skanska.se

Daniel Kwiatkowski
Stenkonservatorn Skanska
Odengatan 85 113 22 Stockholm
08-337885
daniel.kwiatkowski@skanska.se

Helene Lindholm
Lindholm Restaurering AB
Norra Hamngatan 36 411 06 Göteborg
031-3360940, 070-7557288
helena@lindholm-restaurering.se

Tommy Löhesaar
Ajour Trading AB (slipning)
Flöjelbergsvägen 7B 431 37 Mölndal
031 - 870540

Tomas Löfgren
Slite Stenhuggeri
Box 52 620 30 Slite
0498 - 220 349

Nils Löfstedt
ShBYGG Box 417 751 06 Uppsala
018-67 88 68
nils.lofstedt@shbygg.se

Svante Nilsson
Prolithos Stenkonservering AB
Idung, 8
113 45 Stockholm
Tel. 32 08 69 070-523 39 98
prolithos@chello.se

Sören Thor
Thorsbergs Stenhuggeri
Thorsberg
533 94 Hällekis
0510 - 540056
fam_thor@hotmail.com
thorsberg@swipnet.se

Håkan Thysell
HTC Sweden AB (slipning)
Box 69
614 22 Söderköping
0121 - 29 400
hakan.thysell@htc.se

Mikael Traung
Restaurator AB
Högbergsgatan 33 116 20 Stockholm
070-733 32 19
Arb. + fax: 08 - 714 80 70
mikael.traung@restaurator.se

Britt Wisth
Stockholms Stadsmuseum
Box 15025 104 65 Stockholm
08 - 508 316 00
britt.wisth@stadsmuseum.stockholm.se

Produktion

HERA
Trädgårdsgatan 11
Box 95
751 03 Uppsala
Tel: 018 - 56 36 00
Fax: 018 - 12 91 96

Elisabeth Lindhé
produktionsledare
018 - 56 36 05
elisabeth.lindhe@hera.se

Gunvor Nilsson
copywriter
018 - 56 36 14
gunvor.nilsson@hera.se

Stefan Lindberg
grafisk layout
018 - 56 36 07
stefan.lindberg@hera.se

Michel Östlund
VD / Creative Director
018 - 56 36 04
0708 - 76 36 04
michel.ostlund@hera.se

Tillkommit senare

Lennart Selrot
Jutegränd 3
451 75 Uddevalla
0522-88835,
070 5677028

Fredrik Sten, Sh bygg
Box 417 751 06 Uppsala
018-67 88 68, 070-592 71 10

Kurt Derfelt, Aros Stenmontering AB,
Kockvretsg.15, 724 60 VÄSTERÅS
021 144654

Jan Anders Brundin, Jananders Consulting, AB,
Humlahusen, Höja Landsväg, 262 93, ÄNGELHOLM
0431 27090

Torbjörn Bengtsson, Trion Tensid AB (kemiskt behandling, klotter),
Svederusg. 1-3, 754 50 UPPSALA
018 156190

HTC Sweden AB (slipning),
Box 69, 614 22 SÖDERKÖPING
0121 29400